

Arhivsko gradivo in osebnostne pravice

AIDA ŠKORO BABIČ, MAG.

Arhiv Republike Slovenije, Sektor za varstvo arhivskega gradiva posebnih arhivov, Kongresni trg 1, SI-1000
Ljubljana
e-mail: aida.skoro@gov.si

Archival Records and Personality Rights

ABSTRACT

The Constitution of the Republic of Slovenia guarantees every individual with the Article 35 personality rights that protect human physical and mental integrity. In such rights the state may not and should not interfere. As personality rights are considered the inviolability of human life, prohibition of torture, personal liberty and freedom of movement. Due to the frequent violation of personality rights in the not too distant past and also in the present, the international protection of human rights is becoming increasingly important. The most effective protection of human rights is the judicial protection of rights and freedoms. A key role in presenting the evidence represents archival records. This paper focuses on the key moments of brutal violation of personality rights and the handling of documentary and archival records to conceal violations.

Key words: archival records, archives, human rights, humanitarian law, International Criminal Court

I documenti d'archivio ed i diritti della persona

SINTESI

L'articolo 35 della Costituzione della Repubblica di Slovenia garantisce ogni individuo con i diritti della persona che proteggono l'integrità fisica e mentale dell'uomo. In tali diritti lo Stato non può e non deve interferire. Come diritti della personalità sono considerati l'invulnerabilità della vita umana, la proibizione della tortura, la libertà personale e quella di movimento. A causa della frequente violazione dei diritti della personalità nel non troppo lontano passato ed anche nel presente, la protezione internazionale dei diritti umani sta diventando sempre più importante. La più efficace tutela dei diritti umani è la tutela giurisdizionale dei diritti e delle libertà. Un ruolo chiave nel presentare le prove è recitato dai documenti d'archivio. Il presente contributo si concentra sui momenti chiave della brutale violazione dei diritti della personalità e la gestione del patrimonio documentale ed archivistico per nascondere le violazioni.

Parole chiave: documenti archivistici, archivi, diritti umani, legislazione umanitaria, Corte criminale internazionale

Arhivsko gradivo in osebnostne pravice

IZVLEČEK

Z Ustavo Republike Slovenije so v 35. členu vsakemu posamezniku zagotovljene osebne pravice, ki varujejo človekovo telesno in duševno celovitost. V te pravice država ne more in ne sme posegati. Kot osebne pravice smatramo nedotakljivost človekovega življenja, prepoved mučenja, osebno svobodo in svobodo gibanja. Zaradi pogostega kršenja osebnostnih pravic v ne tako davni preteklosti in tudi v sedanjosti je mednarodno varstvo človekovih pravic vedno bolj pomembno. Najučinkovitejše varstvo človekovih pravic je sodno varstvo pravic in svoboščin. Ključno vlogo pri izvedbi dokaza predstavlja arhivsko gradivo kot dokazno sredstvo. Prispevek se bo osredotočil na ključne momente brutalnega kršenja osebnostnih pravic in postopanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom za prikrivanje kršitev.

Ključne besede: arhivsko gradivo, arhivi, človekove pravice, humanitarno pravo, mednarodno kazensko sodišče

1 Uvod

Uspešna in učinkovita družba je lahko le tista, kjer so demokracija, človekove pravice in osebnostne pravice ter vladavina prava temeljne vrednote, kjer vsak posameznik svobodno sobiva ob drugem posamezniku.

Svoboščine in pravice so se razlikovale in spreminjale skozi časovna obdobja in tudi ne veljajo v vseh državah enako. Zgodovinski razvoj svoboščin in pravic je mogoče spremljati preko razvoja naravnega prava (glej Melik, 2011, str. 18)¹ in po številnih zgodovinskih dokumentih, med njimi sta zagotovo najbolj znameniti Magna carta libertatum² in francoska Deklaracija o pravicah človeka in državljana (1789).

Po drugi svetovni vojni, ko je človeška družba pokazala svoj najgrši obraz nehumanosti, je Generalna skupščina Združenih narodov³ sprejela Splošno deklaracijo o človekovih pravicah (1948), in sicer zato, kot je zapisano v preambuli⁴: *“ker pomeni priznanje prirojenega človeškega dostojanstva vseh članov človeške družbe in njihovih enakih in neodtujljivih pravic temelj svobode, pravičnosti in miru na svetu; ker sta zanikanje in teptanje človekovih pravic pripeljala do barbarskih dejanj, žaljivih za človeško vest, in ker je bila stvaritev sveta, v katerem bi imeli vsi ljudje svobodo govora in verovanja in v katerem ne bi živeli v strahu in pomanjkanju, spoznana za najvišje prizadevanje človeštva; ker je nujno potrebno, da se človekove pravice zavarujejo z močjo prava, da človek ne bi bil prisiljen zatekati se v skrajni sili k uporabi zoper tiranijo in nasilje; ker je nujno potrebno pospeševati razvoj prijateljskih odnosov med narodi; ker so ljudstva Združenih narodov ponovno potrdila svojo vero v temeljne človekove pravice in dostojanstvo in vrednost človekove osebnosti, v enakopravnost moških in žensk in se odločila, da bodo podpirala družbeni napredek in ustvarjanje boljših življenjskih pogojev v večji svobodi; ker so se vse države članice zavezale, da bodo, v sodelovanju z Združenimi narodi, pospeševale splošno in resnično spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin; ker je skupno razumevanje teh pravic in svoboščin največjega pomena za popolno uresničitev te zavež”*⁵. Prvi členi deklaracije pravijo, da se ljudje rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice ter da je vsak upravičen do uživanja vseh pravic in svoboščin, ki so razglašeni s to deklaracijo, ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kakršnokoli drugo okoliščino, in kakršnokoli razlikovanje ni dopustno. Vsak ima pravico do življenja, do prostosti in do osebne varnosti. Deklaracija sicer ni bila zavezujoča, je pa navdihnila večino evropskih ustav. Ustava je pravzaprav najvišji pravni akt v državi, ki ureja izdajanje vseh drugih aktov nižje vrste in je temeljna listina oziroma pravna podlaga, ki posamezniku zagotavlja pravice. Človekove pravice so temeljne, neodtujljive in naravne. Vsakemu posamezniku naj bi zagotavljale svobodo, pravičnost in gotovost, ne glede na specifičnost družbenih, političnih in pravnih ureditev. So eden izmed temeljnih stebrov ustavne ureditve, kar nam jasno pove tudi preambula k Ustavi Republike Slovenije, kjer je zapisano, da Skupščina Republike Slovenije sprejema ustavo Republike Slovenije izhajajoč iz Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ter temeljnih človekovih pravic in svoboščin, kot tudi temeljne in trajne pravice slovenskega naroda do samoodločbe... (Uradni list RS, št.33/1991, str. 1409, Ustava Republike Slovenije, str. 1373). V 35. členu ustave je zagotovljeno varstvo pravic zasebnosti in osebnostnih pravic nedotakljivosti, in sicer je zagotovljena nedotakljivost človekove telesne in duševne celovitosti, njegove zasebnosti ter osebnostnih pravic. Države Evrope pa povezuje tudi evropska Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1950), ki so jo 4.11.1950 v Rimu sestavili ministri držav članic Sveta Evrope, ki je bil ustanovljen leto poprej. Veljati je začela tri leta pozneje. Konvencija je vzpostavila tudi pravne mehanizme za zagotavljanje izvajanja njenih določil. V ta namen je bila leta 1954 ustanovljena Evropska komisija za človekove pravice, čez pet let pa Evropsko sodišče za

1. Osnove naravnega prava segajo v antiko. Teorije naravnega prava so med 16. in 18. stoletjem razvijali številni filozofi, med njimi Hugo Grotius, Thomas Hobbes, Samuel von Pufendorf, John Locke. Več o tem glej: Melik, Jelka (2011). *Osnove prava in pravne države*. Ljubljana, str. 18.

2. Velika listina o svoboščinah iz leta 1215, s katero si je angleško plemstvo v boju proti kraju izborilo nekatere svoboščine.

3. Organizacija združenih narodov je bila ustanovljena 26.10.1945 v San Franciscu (ZDA). Med ustanovnimi članicami je bila Tudi Demokratična Federativna Jugoslavija.

4. Slovesni uvod, kjer so navedeni razlogi za sprejem oziroma nastanek teksta, ki sledi, ter so našete vrednote, ki naj bi se uresničevale.

5. Tekst deklaracije v slovenskem jeziku je objavljen na spletni strani Varuha človekovih pravic RS.

človekove pravice⁶. Slovenija je konvencijo podpisala 14.5.1993, veljati pa je začela 28.6.1994. Leta 1993 pa je bila na Dunaju Druga svetovna konferenca o človekovih pravicah, kjer so države članice OZN soglasno sprejele deklaracijo in zaključni dokument, s katerim so priznale univerzalno naravo človekovih pravic in ponovno potrdile njihovo nedeljivost, soodvisnost in povezanost. Vse človekove pravice so enako pomembne in jih ni mogoče razvrščati. Dolžnost držav je spodbujati in varovati vse človekove pravice, ne glede na njihovo različno zgodovinsko, kulturno ali versko ozadje.

Vendar človekova svoboda ni absolutna in vseobsegajoča. Tudi ko gre za človekove pravice in temeljne svoboščine. Poleg pravic do življenja in prepovedi mučenja, ki sta pravzaprav absolutni pravici, so tudi človekove pravice izpostavljene omejitvam. Polje svobode človeka in učinkovitosti njegovih pravic seže do polja, ki pripada polju svobode sočloveka in njegovim enakim ali drugim človekovim pravicam. Polje svobode se dotika in postaja polje odgovornega ravnanja do sočloveka in spoštovanja njegovih pravic. Zato so dovoljene sorazmerne omejitve, že zaradi javne koristi. Na eni strani gre za spoštovanje človekove svobode in njegovih pravic, na drugi strani za odgovorno uresničevanje te iste svobode in teh istih pravic; tako v razmerju človek - človek kot tudi v razmerju človek - javna oblast (Sovdat, 2013, str. 54-56).

2 Arhivsko gradivo - orodje za uveljavljanje pravic

Velja opozoriti na "organizirano nasilje", ki se ne nanaša le na nasilje z uporabo fizične sile s strani posameznika z namenom prizadejati škodo, temveč tudi na vsesplošne ukrepe in politike, storjene namerno ali z opustitvijo, katerih posledica je krivica za prebivalstvo in kršenje človekovih pravic in svoboščin. Prisotnost elementov sistematičnega kršenja se navadno konča z obsežnimi in ponavljajočimi oziroma nenehnimi kršitvami človekovih pravic posameznikov. Obstaja pa tudi pojem grobega kršenja, kjer se razume resnost dejanj glede stopnje človekovega trpljenja (Jambrek, 2001, str. 5). Na žalost je dvajseto stoletje dodobra zaznamovano s primeri, kjer je bilo organizirano grobo kršenje pravic posameznikov in skupin. To so prakse mučenja, nezakonitih in samovoljnih pobojev ali usmrtitev, genocida, prisilno delo, koncentracijska taborišča, izginotja, odvzemi prostosti brez kazenske pravne podlage, uničevanje domov in premoženja, odvzem premoženja.

Človeška družba je kljub vsem dosežkom humanizma ter francoske revolucije in ozaveščanju o temeljnih človekovih pravicah in kljub vsem grozodejstvom druge svetovne vojne in homocidne politike med drugo svetovno vojno, zmožna najbolj brutalnih kršenj človekovih osebnostnih pravic. Pri tem gre že za širšo dimenzijo kršitev, in sicer za kršitve določil mednarodnega humanitarnega prava. Organizacija Združenih narodov je temeljna organizacija, ki skrbi za razvoj mednarodnega prava. Z Ustanovno listino OZN je bilo določeno, da so vse države enakopravne, ne glede na njihovo velikost, bogastvo ali politiko, da med seboj ne smejo začeti vojn, ampak morajo spore reševati po mirni poti, medsebojne dogovore morajo spoštovati ter med seboj sodelovati. Obveznosti držav izhajajo predvsem iz mednarodnih pogodb, ki so (skoraj) univerzalno sprejete⁷. Mednarodno humanitarno pravo oziroma vojno pravo pa je sistem pravil, s katerimi naj bi bile med vojno ali oboroženim spopadom zaščitene predvsem osebe, ki niso udeleženci v spopadu. Pri tem je glavni namen omejitev nehumanih metod in sredstev vojskovanja in s tem obvarovanje človeka in njegovih temeljnih osebnostnih pravic.

6. Besedilo konvencije in protokolov, s katerimi se je besedilo konvencije spreminjalo, je dostopno na spletni strani Sveta Evrope.

7. Temeljne mednarodne pogodbe s področja človekovih pravic na univerzalni ravni so: Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (1966), na podlagi katerega je ustanovljen Odbor za človekove pravice (HRC - Human Rights Committee); Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966), na podlagi katerega je ustanovljen Odbor za ekonomske, socialne in kulturne pravice (CESCR - Committee on Economic, Social and Cultural Rights); Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije (1965), na podlagi katere je ustanovljen Odbor za odpravo rasne diskriminacije (CERD - Committee on the Elimination of Racial Discrimination); Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (1979), na podlagi katere je ustanovljen odbor za odpravo diskriminacije žensk (CEDAW - Committee on the Elimination of Discrimination of Women); Konvencija proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju (1984), na podlagi katere je ustanovljen Odbor proti mučenju (CAT - Committee against Torture); Konvencija o otrokovih pravicah (1989), na podlagi katere je ustanovljen Odbor za otrokove pravice (CRC - Committee on the Rights of the Child); Mednarodna konvencija o varstvu pravic delavcev migrantov in članov njihovih družin (1990), na podlagi katere je ustanovljen Odbor za pravice delavcev migrantov in članov njihovih družin (CMW - Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families); Mednarodna konvencija za zaščito vseh oseb pred prisilnim izginotjem (2006), na podlagi katere je ustanovljen Odbor za prisilna izginotja (CED - Committee on Enforced Disappearances); in Konvencija o pravicah invalidov (2006), na podlagi katere je ustanovljen Odbor za pravice invalidov (CRPD - Committee on the Rights of Persons with Disabilities). (Drenik in Jager Agius, 2008, str. 7-14).

In na tem mestu je arhivsko gradivo ključni dokazni material za izvedbo dokaznega postopka. Vsa našeta grozodejstva so se dogajala že med drugo svetovno vojno. Tako so se 20. oktobra 1943 prisotni predstavniki zavezniških sil na diplomatski konferenci v Londonu odločili za ustanovitev Komisije Združenih narodov za preiskovanje vojnih zločinov. Poleg drugih vprašanj so se na konferenci ukvarjali z vprašanjem ustanovitve mednarodnega sodišča za sojenje vojnim zločincem in leto pozneje je bila sprejeta Konvencija za ustanovitev sodišča za vojne zločine Združenih narodov (glej *Historical Survey of the Question of International Criminal Jurisdiction*, 1949, str. 20-21). Pri komisiji za vojne zločine ZN v Londonu v obdobju med 1943 do 1947 je delovala Državna komisija za utrjevanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev Demokratične federativne Jugoslavije, pozneje Federativne Ljudske Republike Jugoslavije, ki je ustanovila območne komisije za zbiranje arhivskega gradiva o zločinih v vseh jugoslovanskih republikah. Tako je tudi v Sloveniji ustanovljena Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS), in sicer 19.2.1944 na prvem zasedanju SNOS-a v Črnomlju⁸. Delovati je začela novembra 1944, obenem pa je vzpostavila mrežo pokrajinskih in okrožnih podružnic. Območne komisije so zbrano gradivo posredovale državnim komisijam, ta pa je gradivo pošiljala v London. V Arhivu Jugoslavije se v arhivskem fondu 110 Državna komisija za utrjevanje vojnih zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev hrani nepopolno gradivo Komisije za vojne zločine ZN (*United Nations War Crimes Commission*) (Zečević in Popović, 1999, str. 15). So pa vsi vojni zločinci, ki so na seznamih te komisije, vpisani v centralni register vojnih zločincev in osumljenih oseb, ki ga hrani Arhiv ZN v New Yorku.

Za zelo kvalitetno opravljeno delo vseh komisij na področju bivše Jugoslavije je treba poudariti poleg trdega dela zbiralcev gradiva tudi izjemno pedantnost pisarniškega poslovanja predvsem nemške vojaške in civilne uprave. V Arhivu Republike Slovenije med drugim hranimo kompletne transportne sezname vseh pregnanih v izgnanstvo, deportiranih v taborišča, interniranih in konfiniranih. Gradivo, ki je nastalo pri nemških okupacijskih oblasteh, odraža izjemno delovno disciplino, natančnost in nazornost storjenih dejanj okupacijske oblasti, tako je komisija za ugotavljanje zločinov lahko zbrala konkretno obremenilno dokazno gradivo primarnega izvora, torej gradivo, ki je nastalo pri tistem, ki se ga bremeni za kaznivo dejanje oziroma vojni zločin.

Državni arhivi hranimo arhivsko gradivo javnopravnih oseb, torej tudi javne listine, ki imajo v upravnem in pravnem postopku večjo dokazno vrednost od pričevanj in ostalih listinskih dokazov. Odbiranje in pridobivanje arhivskega gradiva je torej posebno odgovorno delo.

Tudi konec 20. stoletja se je v Evropi pokazala potreba po arhivskih potrdilih za uveljavljanje različnih pravic. Na Norveškem se je na primer pojavila potreba po pridobitvi podatkov iz arhivskega gradiva pri ureditvi statusa in vprašanja vojnih otrok, ki so bili med drugo svetovno vojno rojeni norveškimi materam in nemškim očetom. Teh otrok je bilo nekaj več kot 10000 in po vojni so bili deležni stigmatizacije (Valderhaug, 2005).

2.1 Primer Ljuba Sirca

V Sloveniji so proces pridobivanja podatkov iz arhivskega gradiva sprožili trije zakoni, in sicer zakon o denacionalizaciji, zakon o žrtvah vojnega nasilja in zakon o popravi krivic. Vsi trije zakoni, ki so bili sprejeti po osamosvojitvi Republike Slovenije, so poskušali odpraviti nepravilnost in krivico, ki je bila storjena posameznikom med in po drugi svetovni vojni, prejšnji politični sistem pa tega ni uredil. V Arhivu Republike Slovenije arhivisti že vrsto let iščejo podatke o prednikih posameznih vlagateljev za uveljavljanje pravic iz naslova žrtev vojnega nasilja, za uveljavljanje pravic za pridobitev državljanstva ter za povračilo premoženja, ki je bilo odvzeto z nacionalizacijo. Iz tega naslova je nekaj primerov obravnavalo tudi Evropsko sodišče za človekove pravice. Zelo zanimiv in poučen primer je Sodba Ljubo Sirc zoper Republiko Slovenijo (glej Internet 1)⁹. Ljubo Sirc je bil rojen pred drugo svetovno vojno, njegova družina pa je v Sloveniji imela v posesti veliko število različnih nepremičnin. Ob pričetku vojne so njihovo tekstilno tovarno prevzele nemške okupacijske oblasti. Na podlagi Zakona o ravnanju s premoženjem, ki so ga lastniki morali zapustiti med okupacijo, in s premoženjem, ki so jim

8. Gradivo Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta hrani Arhiv Republike Slovenije v več fondih: SI AS 220, SI AS 299, SI AS 1643, SI AS 1827, SI AS 1818 (...).

9. Okoliščine in podrobnosti so objavljene na spletni strani odločb Evropskega sodišča za človekove pravice.

ga odvzeli okupator ali njegovi pomagači iz leta 1945, je bila tovarna in nekaj nepremičnin vrnjena očetu Ljuba Sircu. Vendar sta bila dve leti pozneje Ljubo Sirc in njegov oče obsojena na 20¹⁰ in 10 let zapora zaradi sodelovanja z zahodnimi silami. Obema pa je bila izrečena tudi kazen zaplembe premoženja v korist države. Po odsluženi kazni je Ljubo Sirc odšel v tujino, od nemških oblasti je dobil odškodnino za premoženje, ki so ga iz tovarne odtujile nemške okupacijske sile. Leta 1991 je bil sprejet Zakon o denacionalizaciji, ki je predstavljal podlago za vrnitev premoženja ali njegove vrednosti, ki je po drugi svetovni vojni prešlo v državno last. Uporaba določb tega zakona je bila razširjena tudi na premoženje, ki je bilo zaplenjeno v kazenskih postopkih. Tako je Ljubo Sirc sprožil vrsto sodnih postopkov za povračilo premoženja. Za potrebe postopanja v zadevi so upravne enote in potem tudi sodišče nujno potrebovale arhivsko gradivo. Okrajno sodišče Ljubljana je zaprosilo Okrožno sodišče v Ljubljani za vpogled v spis, ki se je nanašal na odvzem premoženja družini Sirc leta 1947. Na poizvedbo je Okrajno sodišče v Kranju odgovorilo, da se spis nahaja v Zgodovinskem arhivu in to v enoti za Gorenjsko v Kranju. Tako je zgodovinski arhiv posredoval gradivo, ki ga hrani, žal le del spisa, drugega dela spisa ni bilo mogoče najti (glej Internet 1).

3 Arhivsko gradivo - dokaz kršitve človekovih pravic, dokaz storjenega zločina

Civilizacijski napredek ni ustavil prenehanja kršitev humanitarnega prava in s tem brutalnih kršenj človekovih pravic. Leta 2002 je bilo ustanovljeno Mednarodno kazensko sodišče¹¹. Sodišče je pristojno za najhujša kazniva dejanja mednarodnega značaja, je samostojna institucija in ni del organizacije Združenih narodov. Stvarna pristojnost sodišča je omejena na najhujša kazniva dejanja, ki so pomembna za celotno mednarodno skupnost. V skladu s Rimskim statutom je sodišče pristojno za zločine genocida, zločine proti človečnosti, vojne zločine in zločine agresije. Več kot petdesetletnem prizadevanjem za ustanovitev sodišča se je pridružila potreba po vzpostavitvi in delovanju ad-hoc sodišč, najprej za bivšo Jugoslavijo, potem še za Ruando, posebnega sodišča za Sierro Leone, izrednih sodnih senatov v Kambodži, Posebnega sodišča za Libanon.

Ustanovitev začasnih in rednega mednarodnega kazenskega sodišča nas opozarja na kršenja človekovih pravic tudi danes. Dve desetletji nazaj so se v našem geografskem prostoru dogajale strahotne kršitve človekovih pravic, poleg tega pa so se dogajale zlorabe javnih listin, arhivskega gradiva ter uničevanje obojega. V posebno veliki nevarnosti so matične knjige. V vojnah na Balkanu med leti 1991 in 1995 so se poleg brutalnih zločinov genocida zavedali pomembnost matičnih knjig v namen končnega cilja.

Leta 1991, ko je Slovenija razglasila neodvisnost in ko so bili vsi prebivalci Slovenije pozvani k ureditvi slovenskega državljanstva, pri tem ne štejemo "izbrisane", ki so posebno poglavje kršenja človekovih pravic¹², ko so bili nekateri prebivalci izbrisani iz registra prebivalstva Slovenije ter obenem niso imeli urejenega statusa v nobeni drugi državi, so posamezniki, predvsem tisti, ki niso bili rojeni v Sloveniji in tisti, katerih starši niso bili rojeni v Sloveniji, urejali svoj status državljanstva. Pri tem so poleg drugih potrdil morali pridobiti izpise iz matičnih knjig. V primeru iz regije Sandžak (Srbija)¹³ je prosilec muslimanske veroizpovedi dobil izpis z enakim datumom rojstva in poroke. Pri opozorilu na "napako", se je izkazalo, da so ti podatki tako zapisani v matični knjigi (nekaj let poprej so bili izpiski točni, s pravilnimi datumoma rojstva in poroke). Zadeva se je uredila šele po vlogi za spremembo podatkov o rojstvu na sodišču ob podajanju izjav prič in predložitvi starejših listin. Po neuradni izjavi zaposlene na upravni enoti, občini, je kakšno leto poprej začel prepis matičnih knjig na podlagi narodnosti oziroma veroizpovedi. Začeli so uvajati dvojne knjige, posebej za srbske državljane pravoslavne veroizpovedi, posebej za posameznike islamske veroizpovedi. Glede na grozodejstva, ki so sledila v vojni v Bosni in Hercegovini, se lahko le sklepa, kaj je bil namen tega. Mogoče izbris določene skupine

10. Prvotno je bil Ljubo Sirc obsojen na smrt, pozneje pa je bila kazen spremenjena v 20 let zapora. Obsojena sta bila na tako imenovanem Nagodetovem procesu. V Arhivu Republike Slovenije hranimo večino gradiva z Nagodetovega procesa, in sicer v fondu SI AS 1931 Sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (1918-2006). (op.av.).

11. Mednarodno kazensko sodišče s sedežem v Haagu na Nizozemskem je nastalo na podlagi Rimskega statuta, ki je stopil v veljavo 1. julija 2002. Rimski statut je bil sprejet s strani 120 držav. Do leta 2013 ga je sprejelo skupno 122 držav (glej Internet 2). Več o mednarodnem kazenskem sodišču glej uradno spletno stran sodišča: <http://www.icc-cpi.int/>.

12. Veliki senat Evropskega sodišča za človekove pravice je v sodbi z dne 26.6.2012 potrdil, da je R Slovenija kršila pravice izbrisanih. Več o izbrisanih in sodbi Velikega senata Evropskega sodišča za človekove pravice glej: <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/odlocba-evropskega-sodisca-za-clovekove-pravice-2012/>.

13. Izjava oškodovanca podana avtorici prispevka, ime in priimek oškodovanca zaradi zaupnosti ne bo objavljen.

Ljudi ter uničenje matičnih knjig o njihovem obstoju? Po končani agresiji na Balkanu, se je tudi "stara" matična knjiga zopet našla in uporaba "dveh nacionalnih matičnih knjig" je izginila, kot da do tega nikoli ni prišlo.

Posledicam vojnega stanja in malverzacijam z matičnimi knjigami pa smo priča še dvajset let pozneje. V občini Bosanski Brod in Derventi je pred bosansko vojno bilo veliko število Hrvatov. Problem se pojavlja ob vsakokratnih volitvah, ker hrvaških volivcev ni v bosansko-hercegovskem volilnem imeniku. Matične knjige tega področja Bosne in Hercegovine se nahajajo v Slavonskem Brodu na Hrvaškem¹⁴.

V času "Oluje"¹⁵ so, najverjetneje srbske vojaške enote, odnesle matične knjige iz Kninske krajine v Srbijo. Begunci s tega področja so izpiske iz matične knjige lahko pridobili v Srbiji, vendar proti protipravnem plačilu (VL Biografije, Borislav Mikelič). Na ta račun so posamezniki "na položajih" protipravno bogateli.

Tudi poročilo ameriškega State Departementa maja leta 1999 govori in opozarja na izbris obstoja Kosovarjev, saj naj bi srbska vojska, policijske enote ter paravojaške enote ropale kosovske domove; ljudem so odvzeli vso osebno lastnino preden so jim dovolili oditi s Kosova. Poročilo pa posebej opozarja na konfiskacijo dokumentacije, med drugim tudi nacionalnih osebnih dokumentov ter uničenje volilnih imenikov in matičnih knjig¹⁶.

Kot Montgomery¹⁷ pravilno ugotavlja, bo z vzpostavitvijo Mednarodnega kazenskega sodišča iskanje podatkov o zlorabah in kršenju človekovih pravic po arhivskem gradivu postalo še bolj pomembno, saj so ti dokazi najbolj obremenilni (Montgomery, 2004, str. 23). Da to drži, se lahko le spomnimo vseh evidenc žrtev in naredb ter ukazov nacističnih in fašističnih okupacijskih sil, ki so ustvarjali gradivo za svoje "poslovanje" in izvrševanje dejanj, ravno to gradivo, ki je nastajalo za boljšo izvedbo njihovih "dolžnosti" in "nalog" pa je najbolj obremenilno. Na enak način je potrebno obravnavati gradivo represivnih organov v bivših komunističnih državah, ki je pravzaprav najbolj obremenilno pri ugotavljanju kršenja človekovih pravic. Na tem mestu je vloga arhivista zelo velika, saj je arhivist tista oseba, ki z največjo zagotovostjo pove, kakšna je narava posameznega dokumenta, kakšna je njegova dokazna moč. In ta vloga arhivista se zelo omalovažuje. So arhivisti sodni izvedenci?-

Pomembnost zbiranja arhivskega gradiva glede kršenj človekovih pravic so uvidele nevladne

14. "U Centralnoj izbornoj komisiji je odmah uočeno povećanje broja hrvatskih birača pa su čelnici komisije najavili kako će prijave bar pola novoregistriranih birača biti poništene. Tumačenje, istina formalne naravi je bilo da Zakon o državljanstvu BiH kao važeće dokumente priznaje samo uvjerenja o državljanstvu izdane u institucijama koje imaju ovlasti za vođenje matičnih knjiga. Da su matične knjige rođenih vraćene u općine ne bi bilo razloga za "brisanje" 2048 Hrvata s biračkih popisa iz Posavine, rečeno je uz najave o poništenju.

Istina je da su matične knjige u Slavonskom Brodu, iz derventske općine u prizemlju Poslovnog tornja ĐĐ (Milovički) a bosanskobrodске u podvinjskoj baraci. Istina je da je bilo nekoliko pokušaja da se knjige vrati u BiH a od nekoliko pokušaja najozbiljniji, ali ipak bezuspješan, je je bio prije pet godina kada je OHR pregovarao o povratku, i smjerao knjige vratiti u Odžak i staviti ih pod nadzor suda. Drago Mijić, kao odgovorna osoba za derventske knjige je uglavnom dobio ogromnu obavezu, Ministarstvo pravosuđa mu je izdalo uvjerenje pa je ured mogao raditi i prognanima izdavati dokumente, ali nije dobio nikakvu naknadu za rad i rad jedne uvijek dežurne službenice. Osim neplaćenog posla trenutno se provjerava status ureda ili bolje sudbina, Mijić stalno pokušava nešto poduzeti, ali ne želi biti Hrvat koji je matične knjige vratio Srbima. U bosanskobrodskom uredu u podvinjskoj baraci koju su donirali Maltezeri su dvije službenice, bivše zaposlenice općine i matičnog ureda, rade besplatno i kažu da obitelji poginulih jedino kod njih mogu dobiti potrebne dokumente." (Bognar, 2008).

15. Operacija Nevihta (4.-7.8.1995), hrvaško "Oluja", je bila vojaška operacija, ki so jo izvedle Oborožene sile Republike Hrvaške in policija s pomočjo bosansko-hercegovskih enot. Ob tej operaciji so zavojevali območja, ki so bila pod srbsko zasedbo (Kordun, Lika, Baovina, Dalmacija). Operacija "Oluja" je eden izmed simbolov hrvaške domovinske vojne in velja za konec vojne na Hrvaškem. (op. av.)

16. U.S. State Departement Report: Erasing History, may 1999: "IDENTITY CLEANSING: In addition to reports of Serbian VJ, MUP, and paramilitary forces looting Kosovar homes and businesses, refugees report that Serbian forces robbed them of their remaining personal belongings before they allowed them to leave Kosovo. There are reports of Serbian forces confiscating documentation, including national identity papers, and telling Kosovars that they would never be allowed to return to their villages. The destruction of voter registers and other aspects of Kosovo's civil registry, along with the removal of license plates from departing vehicles, have also been reported. The United States and others are in the process of fully documenting the scope of Belgrade's identity cleansing."

17. Bruce P. Montgomery, profesor na Univerzi v Koloradu (ZDA) ter ustanovitelj arhivskega programa oziroma arhivske zbirke Human Rights Initiativev sodelovanju z Amnesty International (več o tem glej Arhivski projekt Amnesty International ZDA "Amnesty International USA Archival Project" <http://www.amnestyusa.org/about-us/archives-project>).

organizacije, ki se borijo za človekove pravice po svetu. Posebno se borijo za dostop do arhivov in arhivskega gradiva, saj se oblasti, ki človekove pravice kršijo, ponavadi zavedajo obremenilne moči gradiva in dostop do arhivov onemogočajo. Tak primer se je pojavil pri sodnem postopku zoper Slobodana Miloševića¹⁸ na mednarodnem haaškem tribunalu, kjer je tožilstvo zahtevalo arhivsko gradivo vrhovnega sveta obrambe. Vrhovni svet obrambe Zvezne Republike Jugoslavije (Srbija in Črna Gora), je bil ustanovljen 28. aprila 1992 in sklican je bil štiriinšestdesetkrat, od tega sedeminpetdesetkrat v času vojne v Bosni in Hercegovini. V sodnem postopku zoper Slobodana Miloševića na mednarodnem sodišču tožilstvo ni moglo dobiti vseh zapisnikov sej. Med temi manjkajočimi zapisniki so tudi zapisniki sej, ki so bile tik pred in takoj po genocidu v Srebrenici. Šele po zaključku akuzatornega dela postopka, so zapisniki vrhovnega sveta obrambe prispeli na mednarodno sodišče, vendar zaradi ustavitve postopka (zaradi smrti obtoženega Miloševića) niso bili obravnavani in tako ostajajo nedostopni, saj nosijo tudi oznako visoke stopnje tajnosti (Hartman, 2007, str. 79-80).

4 Namesto zaključka

Človek in njegove oziroma naše pravice bi morale biti glavno vodilo in glavna usmeritev naše družbe, naše stroke - arhivske stroke.

Pomembnost arhivske stroke pri ustvarjanju zakonodaj in poslovanj vsake države je nadvse pomembna in tolmačenje arhivskih vprašanj bi moralo biti opravilo in dolžnost arhivskih strokovnjakov in ne politikov ali drugih posameznikov oziroma skupin, ki svoje interese uresničujejo tudi preko arhivskega gradiva.

Viri in literatura

Amnesty International USA Archival Project. Pridobljeno 04. 05. 2014 s spletne strani <http://www.amnestyusa.org/about-us/archives-project>

Bognar, Karolina (2008). Uoči izbora u Bosni i Hercegovini. V: Posavska Hrvatska z dne 5.9.2008. Pridobljeno 04. 05. 2014 s spletne strani http://www.posavskahrvatska.hr/Novost.aspx?kat=27&id=27_20080905124133

Declaration of Human and Civic Rights of 26 August 1789. Pridobljeno 04. 05. 2014 s spletne strani http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf

Drenik, Simona, Jager Agius, Irena (2008). Uvodnik. Sneto 04. 05. 2014 s spletne strani http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/Uvodnik__str.7-14_.pdf

Hartman, Florence (2007). *Mir i kazna*. Sarajevo

Historical Survey of the Question of International Criminal Jurisdiction - Memorandum submitted by the Secretary-General, United Nations - General Assembly International Law Commission Lake Success (1949), New York

Internet 1: Pridobljeno 04. 05. 2014 s spletne strani <http://www2.gov.si/dp-rs/escp.nsf>

Internet 2: *Mednarodno kazensko sodišče*. Pridobljeno 04. 05. 2014 s spletne strani <http://www.icc-cpi.int/>

Jambreč, Peter (2001). Strukturni konflikti in pravna varnost - primer Balkana. V *Dignitas*, št. 9, str. 5
Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svobostin. Pridobljeno 04. 05. 2014 s spletne strani http://www.svetevrope.si/sl/evropsko_sodisce_za_clovekove_pravice/evropska_konvencija_o_varstvu_clovekovih_pravic_in_temeljnih_svoboscin/besedilo_konvencije/index.html

Melik, Jelka (2011). *Osnove prava in pravne države*. Ljubljana

Montgomery, Bruce P. (2004). Fact-Finding by Human Rights Non-Governmental Organizations: Challenges, Strategies, and the Shaping of Archival Evidence. V: *Archivaria* 58, str. 21-50

Sodba Velikega senata: Slovenija je kršila človekove pravice izbrisanih (2012). Pridobljeno 04. 05. 2014 s spletne strani <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/odlocba-evropskega-sodisca-za-clovekove-pravice-2012/>

Sovdat, Jadranka (2013). Varuh človekovih pravic na poti v novo desetletje. V *Dvajset let zakona o varuhu človekovih pravic 1993-2013*, str. 54-56. Ljubljana

18. Srbski politik in predsednik Zvezne Republike Jugoslavije, ki je bil obtožen za vojne zločine na Kosovu in Hrvaškem ter genocid v Bosni in Hercegovini. (op.av.)

Splošna deklaracija človekovih pravic (1948). Pridobljeno 04. 05. 2014 s spletne strani <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic>

U.S. State Departement Report: Erasing History (1999). Pridobljeno 03. 05. 2014 s spletne strani <http://balkanwitness.glypx.com/erasing-history.pdf>

Uradni list RS, št.33/1991 z dne 28.12.1991, 1409

Ustava Republike Slovenije, str. 1373

Valderhaug, Gudmund (2005). *Memory, Archives and Justice - a Norwegian Perspective*. Colloquium "Memory for Justice" at the Nelson Mandela Foundation in Johannesburg 18.08.2005

VL biografije. Borislav Mikelić. V: *Večernji list*. Pridobljeno 03. 05. 2014 s spletne strani <http://www.vecernji.hr/biografije/borislav-mikelic-206>

Zečević, Miodrag Đ, Popović, Jovan P. (1999). *Dokumenti iz istorije Jugoslavije*. III tom, Beograd

SUMMARY

The Constitution of the Republic of Slovenia guarantees every individual with the Article 35 personality rights that protect human physical and mental integrity. In such rights the state may not and should not interfere. As personality rights are considered the inviolability of human life, prohibition of torture, personal liberty and freedom of movement. Important document concerning human rights issue for European countries is European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The rights and freedoms secured by the Convention include the right to life, the right to a fair hearing, the right to respect for private and family life, freedom of expression, freedom of thought, conscience and religion and the protection of property. The Convention prohibits, in particular, torture and inhuman or degrading treatment or punishment, forced labour, arbitrary and unlawful detention, and discrimination in the enjoyment of the rights and freedoms secured by the Convention. The Convention is applicable at national level, otherwise European Court of Human Rights would find against the State in the event of complaints by individuals about failure to protect their rights. Freedoms and rights are varied and changed over periods of time. They may not apply in all countries equally. In 20th century we were witnesses of horrible violating of human and personality rights, also the rights, which are protected by international humanitarian law. The United Nations is the fundamental organization responsible for the development of international law. With the UN Charter, it was decided that all countries are equal, regardless of their size, wealth or politics, that they shall not start wars, but must resolve disputes amicably, mutual agreements must respect and cooperate with each other. In October 1943 United Nations War Crimes Commission was established by the Allies to find and prosecute war criminals. As an international committee it was made responsible to investigate Nazi crimes, record them, and help prepare indictments. Main goal of the commission was to find evidence of war crimes. In 1944 in Yugoslavia and in thus also in Slovenia regional war crimes commissions were established for collecting relevant archival material for post war trials. State archives preserve archival records of entities under public law, and thus the public documents which have in administrative and legal proceedings greater probative value than testimony and other documentary evidence. Selection and acquisition of archival material is therefore particularly responsible work. The role of archivist is very important in identifying archival document. Are archivists recognized as court experts? Due to the frequent violation of personality rights in the not too distant past and also in the present, the international protection of human rights is becoming increasingly important. The most effective protection of human rights is the judicial protection of rights and freedoms. A key role in presenting the evidence represents archival records. Especially important role archival records got when International Criminal court was established. This paper focuses on the key moments of brutal violation of personality rights and the handling of documentary and archival records through examples of International Criminal Tribunal of the former Yugoslavia, a property restitution, destruction of civil registry and voter registers during the Balkan wars in 90's of 20th century. The importance of the archival profession in the creation and operation of the laws of each country is extremely important and interpretation of archival issues should be the task and duty of archival experts and not politicians or other individuals or groups, who realize their interests through the archives.

Typology: 1.04 Professional article

Submitting date: 14.01.2014

Acceptance date: 07.02.2014